

KA EVROPSKOM DRUŠTVU
OGRANIČENJA I PERSPEKTIVE

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka
Beograd, 2018

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

UREDNICI

Dr Lilijana Čičkarić
Prof. dr Aleksandar Bošković

RECENZENTI

Prof. dr Mirjana Bobić
Prof. dr Slobodan Zečević
Dr Bojan Todosijević

LEKTURA

Anka Jakšić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Milorad Mitić

ŠTAMPA

RIC grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Beograd

zbornici

KA EVROPSKOM DRUŠTVU

OGRANIČENJA I PERSPEKTIVE

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

ANA VUKOVIĆ

Stručna savetnica u Centru za sociološka i antropološka istraživanja
Instituta društvenih nauka u Beogradu
annvukovic@yahoo.com

Žene u Srbiji o pravu na abortus¹

Apstrakt

U radu analiziramo stavove opšte populacije žena u Srbiji o pravu na abortus na osnovu podataka iz empirijskog istraživanja. Cilj rada jeste da ukaže na stav žena o pravu na abortus, ali i na stavove žena ispitanica o braku i porodici uzimajući u obzir starosnu dob i nivo obrazovanja. Tema je utoliko značajnija ukoliko se zna da je pravo na abortus danas često predmet diskusija u Evropi. Prema našim nalazima žene u Srbiji, u većini, smatraju da je abortus pravo supružnika (partnera) da odlučuju o potomstvu i pravo žene da odlučuje o svom telu. Ukidanje prava na namerni prekid trudnoće nije opcija koju naše ispitanice podržavaju.

Ključne reči: pravo na abortus, žene, stavovi, brak, reproduktivno ponašanje, Srbija.

263

Uvod

■ Jedna od predrasuda jeste ta da je namerni prekid trudnoće tekovina savremenog društva. I u pradávná vremena žene su pribegavale prekidu trudnoće iz različitih razloga, pomenimo samo neke: siromaštvo, incest, migracije i sl. Ono što razlikuje pradávný period od savremenog jesu otkrića u medicini koja su s jedne strane uslovljena potrebom za pronalaženjem i korišćenjem različitih vidova kontracepcije, ali s druge strane i potrebom da se razumeju i razlozi koji dovode do odluka da se namerni prekid trudnoće koristi i povrh svih metoda koje treba da spreče da do abortusa dođe. Zakon o biomedicinskom potpomognutoj oplodnji usvojen je 2017. godine u Srbiji², u toku su i diskusije o mogućnosti uvođenja surogat

¹ Rad je napisan u okviru projekta Instituta društvenih nauka *Strukturne, društvene i istorijske promene srpskog društva u kontekstu evropskih integracija i globalizacije* (179039), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Više o Zakonu dostupno je na: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2017/3428-16%20lat.pdf>.

materinstva³, i čini se sve da se „namernim” putem i različitim biotehnološkim tehnikama (a šire bioinženjeringom) društvenim akterima omogućiti da zadovolje potrebu za potomstvom. Kada je, međutim u pitanju pravo žene na abortus, takođe nameran i veštački izazvan čin – dovodi se često pod znak pitanja, pa je „najozbiljnija antiabortusna inicijativa u novije vreme registrovana jula 2013. Tada je Ministarstvo zdravlja naložilo Republičkoj stručnoj komisiji za zdravstvenu zaštitu žena, dece i omladine da razmotri opravdanost predloga o zabrani abortusa koji je upućen u kabinet predsednika Srbije. Predlog je obrazložen činjenicom da je populaciona situacija u Srbiji loša, i da bi se tom merom ona poboljšala. Republička stručna komisija je dala negativno mišljenje na prosleđen predlog” (Rašević 2017:135).

Pravo žena na abortus podložno je promeni u zavisnosti od ideoloških i političkih programa, a politički konteksti koji određuju zakon o abortusu će nastaviti da se menjaju. Na određenom nivou neželjene trudnoće će i dalje postojati, uprkos upotrebi kontracepcije, zbog toga će abortus ostati kao neophodan odgovor za zajednički problem, a implikacije za politike i programe će se značajno razlikovati između i unutar zemalja u zavisnosti od konteksta. Da bi se ispunilo ljudsko pravo svih pojedinaca i parova da slobodno i odgovorno odlučuju o broju dece, razmaku i vremenu rođenja, neophodno

³ Žene u Srbiji načelno podržavaju potrebu i želju žena i muškaraca za potomstvom, međutim, i kod surogat materinstva postoje dileme i nedoumice, kao i nedovoljno poznavanje svih pravnih i društvenih posledica koje mogu nastati njegovim korišćenjem. Svaki mehanizam koji je pravno (ugovorno) određen, ne može uvek da predvidi situacije u kojima su uključeni indolentnost ili „višak emocija” – npr. slučajevi u kojima roditelji odustaju od deteta koje je dobijeno procesom surogat materinstva ili surogat majke koje se tokom procesa vežu za dete i žele da odustanu od odvajanja nakon toga; zloupotreba nižeobrazovanih potencijalnih surogat majki i druge posledice. Surogat materinstvo ne može, na primer, da predvidi kako će, usled dugotrajne prakse korišćenja ovog oblika reprodukcije, reagovati deca rođena surogat materinstvom: da li će i koja pitanja postavljati sebi i svom užem i širem okruženju o načinu svog dolaska na svet, posebno ako žive u društvu koje potencira da se deca rađaju iz ljubavi muškarca i žene, da je majka ona osoba koja ih nosi u stomaku devet meseci; da li su željena ili neželjena deca ako surogat majka koja ih je nosila devet meseci nema pravo da ih vidi i upozna i sl. Ova i druga pitanja bila su razmatrana u okviru Interaktivne diskusije na temu: „Surogat materinstvo u Srbiji”, Multikongres Serbian Visions, Institut društvenih nauka i Resursni centar za podršku istraživanjima, Beograd, Srbija, 27. novembar 2016.

je da vlade garantuju pristup kvalitetnim informacijama i uslugama reproduktivnog zdravlja, a to uključuje i bezbednu zaštitu od abortusa (*Abortion Worldwide: Uneven Progress and Unequal Access* 2017).

U Evropi se danas u dve zemlje odvijaju različiti društveni procesi kada je u pitanju pravo žene na abortus. Prva je Poljska u kojoj već nekoliko godina postoji jaka kampanja da se ukine pravo na abortus. Druga je Irska, gde je ženama prvi put dozvoljeno pravo na abortus, nakon glasanja na referendumu 2018. godine⁴. Posle pada socijalizma 1989, jedno od prvih pitanja koje je pokrenula Katolička crkva u Poljskoj bilo je pravo na abortus (Mishtal 2009). Već nekoliko godina u Poljskoj se organizuju masovni protesti protiv ograničavanja i restrikcija ovog prava.⁵ Iako društveni i ekonomski kontekst ove dve zemlje nije moguće porediti, prisutne su i neke sličnosti: u obe zemlje postoji snažan uticaj i upliv crkve, u obe zemlje žene su ili pribegavale ilegalnim abortusima, ili putovale u susedne zemlje da bi se podvrgle namernom prekidu trudnoće. Dakle, u evropskom kontekstu u 21. veku, imamo potpuno dve različite okolnosti gde, s jedne strane – žene po prvi put dobijaju pravo na abortus, a s druge – grčevito se bore da to pravo zadrže. I u drugim zemljama ne jenjavaju diskusije u kojima se povremeno pravo žene na abortus dovodi u pitanje.

U bivšoj Jugoslaviji abortus je legalizovan 1952. godine, kada je stupila na snagu Uredba o postupku izvršenja dozvoljenog abortusa (Sl. List FNRJ 4/52) – „abortus je dozvoljen da zaštiti život i zdravlje žene kako bi se sprečilo rađanje deteta sa ozbiljnim fizičkim ili mentalnim nedostacima, nakon krivičnog dela silovanja, seksualnog odnosa sa nesposobnom osobom ili sa maloletnikom, ili iskorišćavanjem položaja, zavođenja ili incesta. Uredbom je predviđen izuzetak, gdje je bilo opravdano osnovano verovanje da bi porođaj mogao da ugrozi zdravlje žene „zbog naročito teških finansijskih, ličnih ili porodičnih okolnosti“. Abortus se može obaviti do tri

⁴ Više o referendumu u Irskoj o pravu na abortus: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/05/24/six-things-to-know-about-irelands-abortion-vote/?noredirect=on&utm_term=.2f52514620eb, 30.08.2018.

⁵ Više o protestima u Poljskoj na: <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/23/abortion-poland-mass-protests-against-tightening-of-law>, 30.08.2018.

meseca nakon začeća (član 3. Uredbe), iako se ta granica nije primenjivala na prekid trudnoće iz razloga koji se odnose na život i zdravlje žene. Sama žena je imala pravo da traži abortus, a kada su uključeni razlozi koji se odnose na zdravlje i život žena, lekar zadužen za ženu takođe može tražiti abortus. Interesantno je da Uredbom nije predviđena saglasnost roditelja ili staratelja, u slučajevima žena koje su bile u pravnom dobu ili onih koji su invalidi za rad" (Konstantinović-Vilić, Petrušić 1997:22–23).⁶

Osvrnimo se na krizne devedesete godine prošlog veka, kada su samo feministkinje, i drugi retki pojedinci koji se ne deklarishu tako, reagovali na u javnosti oštire napade političkih i crkvenih aktera na žene i nameru da se ukine pravo na abortus. Nepodnošljiva „buka“ oko toga da su sve žene odgovorne za stanje nacije i države i tada i u budućnosti, dok se na drugoj strani na vestima i u emisijama pokazuju leševi, i osakaćeni mladići – bila je i kontradiktorna i nemoralna. Pokušaj da se ženama 1994. godine ukine pravo na namerni prekid trudnoće naišao je na reakciju feministkinja izražen u stavu da je pravo žene da odlučuje o rađanju, i u stavu da je „kampa-nja koju vode konzervativne društvene snage u Jugoslaviji kao što su Srpska Pravoslavna Crkva, Srpska akademija nauka i umetnosti i Srpsko lekarsko društvo, odnosno istaknuti pojedinci iz ovih institucija, izaziva uznemirenost i zabrinutost u ženskoj javnosti u svetu. Ne mogu se svi problemi društva rešiti preko leđa žene, tim pre što žene nisu odgovorne za rat, nasilje i bedu u kojoj se Jugoslavija našla" (Četković 1998: 111). Jedan od proglaša i zahteva feministkinja bio je da se novi atak na ženska ljudska prava pravda populacionom politikom: „populaciona politika zahteva i tu nužnu meru jer je srpski narod pretrpeo gubitke u ratu i izbeglištvu". „Muškarci (čitaj: matorci – akademici, popovi, poslanici [...]) se igraju rata, pokose koju desetinu hiljada stasalih mladića i onda pritiskom na žene ispravljaju svoje brljotine. Dokle bre!" (Četković 1998:117).

Danas su mlađe generacije žena često nedovoljno upoznate sa istorijatom kako zadobijanja prava na abortus, tako i pokušaja i zahteva da se na različite načine uvedu restrikcije prava i da se

⁶ Više o proceduri namernog prekida trudnoće u ovom periodu videti u Konstantinović-Vilić S., Petrušić N., „The Right to Abortion Legislation and Practice" in *Women's rights and social transition in FR Yugoslavia*, (ed.) Nikolić Ristanović V. Belgrade: Center for Women's Studies, Research and Communication, 1997.

pravo na abortus potpuno zabrani. Nedovoljno su upoznate koje su posledice potpunog ukidanja prava, kao i koliko je važno da znaju kakve su posledice lične „liberalne upotrebe“ abortusa za rešenje neželjene trudnoće. Pojedinci koji smatraju da je feminizam „kriv“ za fenomen nedovoljnog rađanja trebalo bi da se zapitaju: koji motivi su nagnali njihove majke i babe, tada bez feminističke svesti, a posredno i njihove očeve i dede, da nakon Drugog svetskog rata imaju dvoje ili jedno dete, iako su, u većini, potekli iz porodica sa mnogo dece?

Kako navode stručnjaci, u Srbiji je fenomen nedovoljnog rađanja prisutan još od 1960-ih godina prošlog veka kao posledica različitih uzroka, koji i danas imaju uticaja na opstajanje ovog fenomena. Među uzrocima ove pojave su: ubrzana modernizacija socijalističkog tipa, prelazak velikog broja stanovnika iz sela u grad, postepeno povećanje udela obrazovanih žena i žena na tržištu rada s punim radnim vremenom, sekularizacija društva, i ekonomske prepreke za ostvarivanje reproduktivnih normi i naposljetku, od značaja je bila i liberalizacija namernog prekida trudnoće, a „već u 1970-oj godini stopa ukupnog fertiliteta (SUF) bila je za oko 15% niža od potreba proste reprodukcije“ (Rašević 2017:130–131). Proces depopulacije, koji je uočen šezdesetih i sedamdesetih, prilično je dovršen u kriznim devedesetim godinama kada se beleži konstantan pad rađanja kao posledica raspada SFRJ, sankcija, siromaštva, hroničnog stresa, vojne agresije NATO pakta i dr., čiji dugoročni efekti se vide u našoj zemlji i danas.

Pojava namernog prekida trudnoće je duboko povezana sa kulturom, tradicijom i običajima jednog društva, te na stavove žena o abortusu i braku u srpskom društvu utiču lična stanovišta žena o ovim pitanjima i socijalno okruženje (tradicija i odnos celokupnog društva). U okviru odnosa prema reproduktivnom zdravlju posebno mesto ima refleksija odnosa društvene javnosti prema pravu žene na abortus, stavovi o „poželjnom“ natalitetu i strategije za podsticanje nataliteta u društvu. Na mikronivou odnos prema braku i porodici u svakodnevnom životu, kao i glavni strateški ciljevi u okviru populacione politike jedne zemlje na makronivou imaju implikacije na reproduktivno ponašanje žena i muškaraca. Pozitivni stavovi o braku, kao legitimnom regulisanju seksualnosti i dobijanja potomstva, u široj društvenoj zajednici mogu da utiču na reproduktivno ponašanje. S obzirom na to da je brak u uskoj sprezi s pojmom porodice,

često se, kada se govori o braku podrazumeva porodica i obrnuto. Između ovih, pojava postoji, međutim razlika koja se ocrtava u tome što se smatra da je brak dijadni odnos, a porodica društvena grupa. Jedna od najvažnijih društvenih funkcija braka jeste da kontroliše reproduktivno ponašanje polova „on je društvena institucija čiji je eksplicitni zadatak da se stara i kontroliše seksualno ponašanje odraslih članova, a u cilju uređene reprodukcije društvene zajednice. Putem te funkcije braka društvena zajednica istovremeno obebeđuje uređenost u seksualnim odnosima (koji su inače skloni anarhičnosti), a s druge strane regularno obnavljanje svojih članova” (Milić 2001:113). Suština je u tome da brak kao društveni odnos između dveju osoba, ima dve važne dimenzije, jednu čini odnos između supružnika (sklop bioloških, seksualnih i psiholoških odnosa), a druga dimenzija je društvena – brak kao „socijalno-pravni aranžman u koji odnos partnera treba da se uklopi što brak čini veoma delikatnom društvenom zajednicom” (Milić 2001:114).

U različitim društvenim periodima menjao se značaj i oblik kontrole braka – a time posredno i reproduktivnog ponašanja stanovništva. Državna, pravno-formalna kontrola seksualnosti ima direktan uticaj na formulisanje važećeg obrasca regulisanja seksualnosti i interiorizovanje poželjnog obrasca seksualnog i reproduktivnog ponašanja žena i muškaraca (Fuko 1982). Dozvoljeni i poželjni obrasci seksualnosti se potom mogu projektovati i na odnos polova prema reproduktivnom zdravlju. Od postojanja ljudske vrste, mnogo pre nego što su razvijena društva otkrila savremene oblike kontracepcije, postoji potreba žena da time što imaju mogućnost da donesu odluku o prekidu trudnoće – imaju kontrolu nad svojim telom u reproduktivnom periodu. Fertilitet se uvek kontrolisao; još u primitivnim zajednicama postojala je kontrola rađanja (Rašević 1993:3). U različitim društvenim razdobljima u vremenima krize žene su donosile odluke da ne rađaju ako nisu u mogućnosti da se brinu o potomstvu. Žorž Devero (George Devereux) je istraživao ponašanje pripadnika izolovanih primitivnih zajednica i uočio je nekoliko razloga zbog kojih su žene u prvobitnoj zajednici pribegavale abortusu, to su: incest, silovanje, ali i nedostatak hrane i opšte siromaštvo, a Norman Himes (Norman E. Himes) zaključuje da „želja za kontrolom rađanja nije ni vremenski ni prostorno ograničena. Ona je univerzalna karakteristika života u grupi” (Himes i Devereux prema Rašević 1993: 3–5). Na reproduktivno ponašanje članova društva (osim dominantnih stavova o braku,

porodici, poželjnoj formi ispoljavanja seksualnosti) utiče i razumevanje prava na abortus, razumevanje uslova pod kojima je abortus dozvoljen, i kontrola žena kao društvene grupe koja se podvrgava namernom prekidu trudnoće.

Devedesetih godina u istraživanjima o abortusu uočeno je da je u pitanju endemična pojava i da je broj namernih prekida trudnoće u Srbiji veoma visok. Od tada do danas situacija se nije mnogo promenila. Smatra se da abortus nije poželjno rešenje za kontrolu rađanja i nije pozitivan primer reproduktivnog ponašanja. Prema mišljenju istraživača „namerni prekid trudnoće je rezultanta usvojenih reproduktivnih normi i ostvarenih ljudskih prava na jednoj strani i ograničenja kontracepcije i osobina savremene žene i muškarca kao reproduktivnih subjekata na drugoj strani. On je i istorijska kategorija i realna potreba. Kao i u većini drugih zemalja, tranzicija fertiliteta stanovništva bila bi neostvariva bez ovog grubog vida čovekove intervencije” (Rašević 1993:1). Istraživanja pokazuju da neadekvatna i neefikasna kontrola rađanja predstavlja jedan od dugogodišnjih problema reproduktivnog zdravlja stanovništva, u kome dominira *coitus interruptus* kao kontraceptivni metod koji žene najduže koriste tokom reproduktivnog perioda, a kroz koji se potencira aktivna seksualna uloga muškarca (Rašević 1993:196). Ovakav oblik kontracepcije postao je deo sistema vrednosti, sastavni deo seksualnog odnosa u društvu. Uočeno je, takođe, da je neophodno obrazovanje lekara, posebno ginekologa u Srbiji o sredstvima i metodama kontrole začeća, jer stavovi i (ne)znanje ginekologa utiču na održavanje „abortusne kulture” i usporavaju promene prelaska sa tradicionalnih na savremene metode kontrole začeća (Rašević, Sedlecki 2007:33–42).

Jedan od dugogodišnjih problema jeste nedovoljno i neadekvatno obrazovanje stanovništva, posebno mladih. Da li će informisanje i obrazovni predmet za omladinu imati naziv edukacija o reproduktivnom zdravlju ili seksualno obrazovanje – od manjeg je značaja u odnosu na učinak koji bi ovaj oblik obrazovanja imao na stavove o modernim metodama kontrole začeća i potiskivanje uvreženog prekida snošaja koji je opstao kao „prirodni” deo seksualnog odnosa u Srbiji. U edukaciji treba da učestvuju svi društveni akteri, roditelji i staraoci o deci, potom stručnjaci, nastavnici biologije, psiholozi, pedagozi (da upute decu da upoznaju sebe), sociolozi, filozofi i drugi (da ih obrazuju kako funkcionise društvo), zatim lekari, posebno ginekolozi i urolozi (da ih obrazuju o važnosti

zdravog reproduktivnog ponašanja). Naposljetku, iako niz pojedinaca koji imaju uticaja na formiranje reproduktivnog ponašanja i stila mladih ovim nije iscrpljen, demografi, sociolozi i pravnici bi trebalo da ukažu na to koje su poželjne strategije i populaciona politika u državi.

U uslovima transformacije srpskog društva, ekonomska nesigurnost i nizak životni standard utiču na to da je brak kao društveni odnos postao nestabilna institucija. Žene su došle do zaključka da je neophodno da ulažu u lično obrazovanje i karijeru. Dominantan stav opšte populacije žena o abortusu, braku i porodici u uskoj je sprezi sa njihovim reproduktivnim ponašanjem i utiče na brigu o reproduktivnom zdravlju. Reproductivno zdravlje obuhvata sposobnost ljudi za seksualni život i reprodukciju uz punu slobodu donošenja odluka, što podrazumeva da oba pola imaju pravo na informisanost o svim oblicima i dostupnosti bezbednih i efikasnih metoda kontrole rađanja koji nisu u suprotnosti sa zakonom. Takođe, podrazumeva pravo na pristup servisima za zaštitu zdravlja, u okviru kojih žena može da iznese bezbednu trudnoću i porođaj, a da se u isti mah partnerima pruži mogućnost da dobiju zdravo dete (Rašević 2013:413). Istražujući uticaj abortusa na prirodno kretanje stanovništva, autori su uvideli da je abortus jedan od činilaca niskog prirodnog priraštaja, i da se žene koje nisu blizu kraja svog reproduktivnog perioda češće odlučuju za namerni prekid trudnoće nego za rađanje dece zbog toga što se abortus „koristi” kao metod kontracepcije (Stojšin 2010:402).

Neophodno je istaći da Srbiju, zbog specifičnih socio-ekonomskih uslova, odlikuju i specifične okolnosti u kojima se odvija postsocijalistička teorija druge demografske tranzicije. Te se posebnosti vide i u postojećim obrascima bračnosti (porodice) koji su prilagođeni „našim prilikama”. Tako, na primer, u okviru jedne porodice imamo jednoroditeljske porodice i kohabitacione zajednice. Potom, specifičnost srpskog konteksta vidi se i u snažnoj društveno-ekonomskoj deprivaciji koja održava konfuziju vrednosnog sistema, gde, recimo osobe s nižim obrazovanjem iako poštuju konzervativne i tradicionalne vrednosti „postaju nosioci kohabitacije i vanbračnih rađanja” i tome slično. (Petrović 2011:53). Sve više se ističe značaj nivoa fertiliteta, migracija i različitih projekcija koje će uticati na populacionu strukturu Srbije u budućnosti (Rašević 2009; Nikitović 2012).

O uzorku opšte populacije žena

Uzorak opšte populacije žena obuhvatio je 188 žena različite starosne dobi i stepena obrazovanja. Zastupljene su žene različitog obrazovnog profila – preovlađuju žene sa završenom srednjom školom (skoro polovina ispitanica) 44,1%, nešto više od četvrtine ispitanica je sa završenom osnovnom školom 23,9%, a trećina ispitanica ima viši stepen obrazovanja: višu školu ima 5,9% završen fakultet 19,7% žena, a sa magistraturom ili doktoratom je 6,4% žena. Potom, u uzorku je 18,1% ispitanica do 35 godina, i podjednak procenat ispitanica – 41,0% u kategoriji od 35 do 60 godina i starosnoj kategoriji od 51 i više godina (41,0%). U uzorku preovlađuju ispitanice koje su u braku, nešto više od polovine 59,7%, potom u znatno manjem postotku su neudate 15,1%, u vanbračnoj zajednici je 9,1%, razvedenih je 11,3% i u grupaciji udovica je 4,8%. Podaci su prikupljeni putem upitnika na terenu i deo su šireg istraživanja, a za potrebe ovog rada bavićemo se samo stavovima ispitanica o pravu na abortus, braku, porodici i emancipaciji žena. Stavovi ispitanica o ovim pitanjima analizirani su na osnovu odgovora na pitanja *Kakav je Vaš stav o abortusu? Šta je po Vašem mišljenju brak? Kakva je bila podela roditeljskih uloga u Vašoj porodici?* i *Šta je po Vama emancipacija donela ženama u Srbiji?/pravo žene da odlučuje o abortusu?* Pitanja su bila zatvorenog tipa, a ispitanicama je ponuđeno nekoliko različitih iskaza i zamoljene su da se odluče samo za jedan od ponuđenih.⁷ Zatim, namera je bila da se proverí da li je prisutna korelacija između stavova o abortusu i braku. Naposljetku, hteli smo da vidimo kakvi su stavovi žena o podeli roditeljskih uloga u primarnoj porodici (rođenja) jer smatramo da se ti stavovi kasnije mogu preneti kao obrazac ponašanja u porodici prokreacije.

Rezultati istraživanja

Istraživanje je pokazalo da opšta populacija žena svih starosnih kategorija retko vidi brak kao zajednicu koja podstiče razvoj ličnih sposobnosti i osobina. Ispitanice ne smatraju da je brak zajednica muškarca i žene radi biološke reprodukcije i legitimacije

⁷ Podaci su deo šireg istraživanja i prikupljeni su 2013. godine.

potomstva, i retko zastupaju stav da je u pitanju ekonomska zajednica radi opstanka partnera i dece ukoliko ih imaju u braku. Na pitanje *Šta je po Vašem mišljenju brak?* ispitanice različite starosne dobi i nivoa obrazovanja u najvišem procentu slažu se sa tvrdnjom da je brak zajednica zasnovana na ljubavi i razumevanju. Čak 93,0% žena u našem uzorku zastupa ovaj stav. Sa tvrdnjom da je brak ekonomska zajednica radi opstanka partnera i dece ako ih imaju slaže se samo 3,8% ispitanica. Da je brak zajednica muškarca i žene radi biološke reprodukcije i legitimacije potomstva smatra 2,2% ispitanica, dok se sa iskazom da brak predstavlja zajednicu koja podstiče razvoj ličnih sposobnosti i osobina slaže samo 1,1% žena. Većina žena u uzorku, svih starosnih dobi i različitog obrazovnog profila, smatra da su najvažnije odrednice braka razumevanje i ljubav (tabele 1 i 2).

Sumirani podaci naše analize pokazuju da među ženama iz opšte populacije preovlađuje stav da namerni prekid trudnoće podrazumeva pravo supružnika (partnera) da odlučuju o potomstvu i pravo žene da odlučuje o svome telu, ukupno 81,3% ispitanica. Samo 18,6% ispitanica smatra da abortus treba potpuno zabraniti ili ograničiti samo iz medicinski opravdanih razloga, što ukazuje na dominantan stav većine žena da je pravo žene na abortus jedno od važnih tekovina savremenog društva. U istraživanju nisu uočene značajne razlike u stavovima ispitanica prema stepenu obrazovanja. Većina žena slaže se sa tvrdnjom „abortus je pravo supružnika (partnera) da odlučuju o potomstvu“ (47,3%), a potom sa iskazom „abortus je pravo žene da odlučuje o svom telu“ (34,0%). Stav da abortus treba potpuno zabraniti podržava samo 5,3% ispitanica, a stav da abortus treba dozvoliti samo u slučaju medicinski opravdanih razloga 13,3% žena (tabele 3 i 4). U ovom radu interpretiraćemo stavove žena o abortusu jer smatramo da je skup internalizovanih vrednosti o namernom prekidu trudnoće važan indikator psihološko/emotivnog odnosa žene prema reproduktivnom zdravlju. Dakle, stavovi o abortusu ukazuju na dominantan demokratsko-egalitaran stav da je abortus pravo supružnika (partnera), to jest da je posledica dogovora između muškarca i žene koji spada u domen privatnosti. Ispitanice smatraju da oba pola treba sa podjednakom raspodelom odgovornosti da odlučuju o potomstvu, a to podrazumeva i eventualni dogovor o namernom prekidu trudnoće. Međutim, ako ovaj stav uporedimo sa veoma niskim slaganjem žena da abortus

treba potpuno zabraniti, i takođe, stavom malobrojnih žena da su medicinski opravdani razlozi dovoljan i neophodan uslov da se dozvoli prekid trudnoće, dolazimo do zaključka da veliki broj žena ne želi da se odrekne prava na abortus ni po koju cenu, te da je ovo pravo u potpunosti internalizovano u svesti ženske populacije kao jedna od tekovina u korpusu ljudskih prava.

Prema rezultatima istraživanja nisu prisutne razlike u stavu žena o abortusu prema stepenu obrazovanja: žene sa osnovnom školom, srednjom i viših nivoa obrazovanja se ređe opredeljuju za stav da abortus treba potpuno zabraniti, a nešto češće da ga treba dozvoliti samo ako postoje medicinski razlozi. Zanimljivo je da žene osnovnog obrazovanja, srednjeg i viših nivoa obrazovanja podjednako zastupaju stav da je abortus pravo žene da odlučuje o svom telu i pravo supružnika (partnera) da odlučuju o potomstvu. Dakle, bez obzira na nivo obrazovanja žena, kod žene preovlađuje stav da je namerni prekid trudnoće pravo supružnika (partnera) da odlučuju o potomstvu i to 13,3% češće od stava da je abortus pravo žene da odlučuje o svom telu (34,0%). Primetno je da postoji razlika prema stepenu obrazovanja, jer kako raste nivo obrazovanja, ispitanice se ređe odlučuju za opciju da abortus treba potpuno zabraniti ili za opciju da abortus treba dozvoliti samo u slučaju medicinski opravdanih razloga. Ako se pogleda opredeljivanje prema obrazovanju za ove dve tvrdnje se opredeljuje 20,0% žena sa osnovnom školom, 24,1% žena sa srednjom školom i samo 10,0% visokoobrazovanih žena. U ovom slučaju na manifestnom nivou imamo većinu žena koje smatraju da je „za sve potrebno dvoje” pa i za odluku o namerenom prekidu trudnoće. Istraživanjima u nerazvijenim i u razvijenim zemljama, došlo se do zaključka da je odluka o korišćenju kontracepcije uslovljena i time kakav je odnos među partnerima, a „zreo i stabilan odnos je preduslov otvorene komunikacije između muškarca i žene o njihovim osećanjima, željama i očekivanjima vezanim za budućnost” (Rašević 1993:34).

U kvalitativnom istraživanju na prostoru Beograda, na osnovu uvida u iskustva 30 žena o abortusu i kontracepciji uočeno je da postoji konfuzija u sferi vrednosti, da žene imaju svest o tome da je abortus njihov lični izbor i da je za odluku o rađanju važna materijalna situacija. No, pored opšteg zalaganja za pravo na abortus, žene često nose osećaj krivice da je abortus „greh” jer smatraju da su žene primarno odgovorne za prokreaciju. (Radoman 2015:463).

Tradicionalna neefikasna kontracepcija postala je deo sistema vrednosti i „podrazumevajući“ prirodni deo seksualnog odnosa u Srbiji. Prema rezultatima istraživanja u našem društvu, zbog neefikasnih tradicionalnih načina sprečavanja začeca i zbog toga što postoji kontinuitet velikog broja abortusa u Srbiji, neophodno je napraviti sponu između žene i njene odluke da se podvrgne ili ne namernom prekidu trudnoće. Istraživači smatraju da u seksualnoj edukaciji važnu ulogu treba da ima razvijena mreža savetovališta za planiranje porodice gde bi se pojedinci šire informisali o dostupnosti kontraceptivnih sredstava i metoda. Neophodno je da u savetovalištim za kontracepciju rade motivisani ljudi koji imaju opšta i specifična znanja, a posebno su važni obrazovani ginekolozi koji su motivisani za rad sa ženama. Podaci iz dva istraživanja sprovedena u Srbiji ukazuju na to da su znanje i stavovi ginekologa neadekvatni i konzervativni i da se zapostavljaju moderna sredstva i metode kontrole začeca. Najvažniji razlozi koji doprinose neprihvatanju modernih vrednosti su psihološki otpor žena prema korišćenju kontracepcije i to što seksualno obrazovanje nije u školskim programima i nije zastupljeno u okviru odrastanja u primarnoj porodici. Ove autorke smatraju da će se širim obrazovanjem postepeno promeniti svest i doći do podsticanja odgovornosti i promene sistema vrednosti u sferi reproduktivnog zdravlja (Rašević, Sedlecki 2007:44).

Na osnovu rezultata našeg istraživanja, žene ne žele da se odreknu prava na abortus kao prava na lični izbor, s tim što žele da u tom „izboru“ podjednako važnu i odgovornu ulogu ima i muškarac, to jest teže egalitarnom odnosu među supružnicima (partnerima). Prema istraživanju o tome kako politike roditeljstva utiču na nizak fertilitet u Srbiji, neophodno je da se pronađu i unaprede adekvatnije sastojnice kojima bi se uskladili rad i roditeljstvo. Takav proces podrazumeva prihvatanje modernih oblika koji će vremenom doprineti pozitivnim promenama u reproduktivnom ponašanju: podsticanjem očeva da brinu o maloj deci, različitim fleksibilnijim formama roditeljskog odsustva i sl. (Šobot 2017:133). U Srbiji je pak tradicija, najvećim delom, da se briga i nega dece i starijih oslanja češće na ženske članove porodice i familije, stoga je prisutan uticaj stavova majki na ćerke o poželjnom broju dece u skladu sa kapacitetima logističke podrške koje baka-servisi mogu i žele da pruže.

Na osnovu analiza socioekonomskih obeležja žena koje koriste preventivne mere, u jednom istraživanju 2010. godine u Srbiji,

uočeno je da je obrazovanje osnovni činilac koji određuje jasne razlike. Nešto više od polovine žena sa osnovnim obrazovanjem (53,3%) koristilo je kontracepciju prema skoro dve trećine žena sa višim i visokim obrazovanjem (64,5%). U istom istraživanju nisu potvrđene razlike prema ekonomskom statusu korisnica kontracepcije, nisu uočene razlike vezane za primenu kontracepcije – udeo u gradskim naseljima je 60,4 a u ostalim naseljima 61,3 %. Uočeno je da preovlađuju tradicionalni metodi kontracepcije, skoro dve trećine žena (64,6%) upotrebljavalo je tradicionalne metode (snošaj, metod plodnih dana). Od drugih sredstava kontracepcije najčešće su koristile kondom (22,2%), dok je korišćenje hormonske kontracepcije i intrauterinog uložka veoma retko (Rašević 2013:421–22).

Jedan od uzroka dominantnog stava većine ispitanica da je brak zajednica razumevanja i ljubavi i da je odluka o abortusu posledica dogovora među supružnicima (partnerima) pokušali smo da istražimo i preko odgovora ispitanica o podeli roditeljskih uloga u porodici porekla. Na osnovu rezultata utvrđeno je da ne postoje razlike u stavu ispitanica prema starosti i obrazovanju. Tako, ispitanice starosti do 35 godina, od 36 do 50, i 51 i više godina, svih stepena obrazovanja (osnovno, srednje, više i visoko) navode da su se roditelji međusobno dogovarali, 46,7% ispitanica sa osnovnom školom, 56,6% sa srednjom školom i 43,3% s višim i visokim obrazovanjem. U sličnom procentu su izraženi i stavovi žena različite starosne dobi: 41,2% do 35 godina, 50,6% od 36 do 50 godina, i 53,2% navodi da su se majke i očevi u porodici međusobno dogovarali o podeli i obavljanju roditeljskih uloga. Drugi odgovor prema učestalosti za koji se opredeljuju žene svih nivoa obrazovanja i starosne dobi je „svi smo se dogovarali i donosili odluke”, međutim, ovde su prisutne razlike između žena s obzirom na starosnu dob. Naime, žene sa osnovom školom podjednako smatraju da su se svi u porodici dogovarali (24,4%) i da je otac imao glavnu reč (24,4%). Kod ispitanica sa srednjom školom oko 9,0% ispitanica češće smatra da je otac imao glavnu reč 19,3% , a da su se svi dogovarali i donosili odluke navodi 10,8% žena. Kod žena sa višim i visokim obrazovanjem je situacija obrnuta 11,7% posto navodi da je otac imao glavnu reč, a 28,3% da su se u porodici međusobno dogovarali i donosili zajedničke odluke. Na osnovu ovih rezultata možemo da zaključimo da stavovi o podeli roditeljskih uloga u porodici porekla ispitanica imaju uticaja i na njihove stavove o braku kao zajednici i abortusu kao zajedničkoj odluci žene i muškarca. Naposljetku, čak

82,7% ispitanica na pitanje *Šta je po Vama emancipacija donela ženama u Srbiji?* smatra da je, između ostalog, emancipacija omogućila i pravo žene da odlučuje o abortusu, a 17,3% ispitanica ne slaže se sa iskazom da je pravo na abortus posledica emancipacije žena u Srbiji.

Zaključak

Na osnovu sličnosti i razlika u stavovima o abortusu i braku među ženama različite starosne dobi i nivoa obrazovanja možemo da uočimo kakvi su trendovi u našem društvu. Stav žene o abortusu posledica je neposrednog ličnog iskustva žene u partnerskim zajednicama ili braku. Posredno, stav je oblikovan interiorizovanjem normi koje žene percipiraju kao socijalnu potvrdu ili kao otpor šire zajednice. Svi ovi činioici utiču na stavove o pravu na abortus i primenu metoda kontracepcije. Na osnovu podataka o definisanju braka kod žena iz opšte populacije u našem uzorku možemo da zaključimo da većina ispitanika zastupa romantični ideal braka. Pripadnice ženskog roda, pokazuju se kao slabije karike u dijadnom odnosu, plaćaju višu cenu na bračnom tržištu, upravo stoga što češće već prilikom zabavljanja kao jedne od faza braka kao procesa „veruju u ideologiju romantične ljubavi i braka iz ljubavi” (Milić 2001:120). Briga za pojedinca i akcenat na humanoј reprodukciji doveli su do smanjivanja stope fertiliteta i mortaliteta, ali ne i do povećanja nataliteta. Odlaganje reprodukcije i njeno svođenje na minimum i tzv. „odgovorno roditeljstvo” proizveli su nedovoljno obnavljanje stanovništva što je vremenom postao ozbiljan društveni problem (Tripković 2005:39-40).

Potom, kada je u pitanju odnos prema abortusu kao pre svega zajednička odluka partnera ukazuje da namerni prekid trudnoće postaje deo romantičnog obrasca i najveća „žrtva” koju žena podnosi iz ljubavi, iako racionalne razloge (opravdanja) za namerni prekid trudnoće oba pola češće pronalaze u opštoј socijalno-ekonomskoj nesigurnosti. Psihološka „cena” abortusa i posledice koje ima po reproduktivno zdravlje žena se u partnerskom odnosu često potiskuju. To uglavnom čine žene sve dok veruju da partnerski odnos u kome se trenutno nalaze „zaslužuje” takvo „žrtvovanje”, odnosno dok je njihova percepcija kvaliteta veze i partnerskih odnosa pozitivna. Zbog svih ovih činilaca neophodno je da se reproduktivno zdravlje mladih unapređuje putem savetovališta za reproduktivno zdravlje u okviru

školskog dispanzera doma zdravlja, preko medija i obrazovnog sistema (osnovne i srednje škole). Odgovornost za nedovoljno rađanje, i odnos prema reprodukciji u celini, ne bi trebalo da snosi isključivo ženski deo populacije. Očito je da u našem uzorku ispitanice visoko vrednuju: ljubav, zajednicu kao svrhu muško-ženskog odnosa, brigu i razumevanje, a ne podsticanje ličnog razvoja i osobina ili podrazumevaju da je to obuhvaćeno ljubavlju i razumevanjem partnera. Takođe, zanimljiv je nalaz da ispitanice smatraju da brak nije zajednica kojoj je samo svrha legitimacija potomstva.

U prethodnim istraživanjima uočeno je da je cilj braka ređe rađanje (reprodukcija), a sve češće zadovoljavanje ličnih (emotivnih) potreba pojedinaca. Pad nataliteta je pojava koja je karakteristična za sva razvijena industrijska društva i promene reproduktivnih obrazaca ponašanja nastaju kao posledica promene načina života tokom procesa industrijalizacije i urbanizacije. Naglasak je na brizi za zdravlje svakog pojedinca kojom se teži racionalnijoj i humanijoj reprodukciji, ali društveni uslovi u kojima preovlađuju takmičenje i stres ne pogoduju „normalnoj reprodukciji stanovništva“ (Tripković 1998: 446–448).

Prema stavovima žena u našem istraživanju umesto „matrice“ iz prethodnog perioda da je brak deo prava pojedinca da ispuni i unapredi svoje kvalitete, nazire se stav koji inklinira ka tradicionalnom obrascu da je brak zajednica zasnovana na ljubavi i razumevanju. Iako je romantični ideal braka u koliziji sa realnim ekonomskim mogućnostima partnera i psihološkim opterećenjem da obezbede podršku i bolje uslove života za potomstvo, u populaciji žena abortus se javlja i kao „čin požrtvovanosti i ljubavi“ prema muškarcu čemu doprinosi shvatanje braka kao zajednice zasnovane na ljubavi i razumevanju. U našem istraživanju, na to ukazuje visok postotak žena koje smatraju da partneri treba zajedno da odlučuju o (poželjnom) potomstvu, i donesu zajedničku odluku o eventualnom prekidu trudnoće, jer smatraju da je neophodna podela odgovornosti između muškarca i žene. Kontinuirano opstajanje obrasca da je namerni prekid trudnoće poslednje rešenje, u dužem periodu, može da podstakne shvatanje abortusa kao opšteprihvaćenog obrasca reproduktivnog ponašanja u društvu. Rešavanje fenomena nedovoljnog rađanja i unapređivanje reproduktivnog zdravlja stanovništva podrazumeva adekvatnu socijalnu (državnu) podršku, podjednako preuzimanje odgovornosti oba pola za preuzeti obrazac reproduktivnog ponašanja i strategiju – stvaranje uslova za promenu vrednosnog sistema obrazovanjem oba

pola o različitim modernim metodama kontrole začeca i odgovornosti prema sopstvenom zdravlju. Naše istraživanje je pokazalo da opšta populacija žena želi da živi u braku koji je zajednica međusobnog poštovanja, ljubavi i razumevanja, i da se u takvoj zajednici podrazumeva da muškarci učestvuju u svim odlukama i snose posledice kao deo odgovornosti. Prema našim nalazima žene, u većini, smatraju da je pravo na abortus odluka žene ili supružnika (partnera) i pravo žene da odlučuje o svom telu. Budući da su u uzorku zastupljene žene različite starosne dobi, to jest žene koje možda znaju da pravo na abortus kod nas ne postoji „oduvek”, i mlađe generacije žena koje nisu upoznate s time kako je dozvoljeno pravo na abortus, govori u prilog tome da ukidanje prava na namerni prekid trudnoće nije opcija koju naše ispitanice podržavaju.

LITERATURA

- Abortion Worldwide: Uneven Progress and Unequal Access*. 2017. <https://www.guttmacher.org/report/abortion-worldwide-2017> 30.08.2018.
- Četković Nadežda (prir.). 1998. *Ženska politička perspektiva. 77 apela, zahteva, protesta, informacija, parola Beogradskog ženskog lobija*. Beograd: Beogradski ženski lobi i Ženske studije i komunikacija – INDOK centar.
- Devereux George. 1955. *A Study of Abortion in Primitive Societies*. New York: Julian.
- Fuko Mišel. 1982. *Istorija seksualnosti. Volja za znanjem*. Beograd: IP Prosveta.
- Himes E. Norman E. 1936. *A Medical History of Contraception*. Baltimore: Williams and Wilkins.
- Konstantinović-Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena. 1997. The Right to Abortion – Legislation and Practice in *Women's rights and social transition in FR Yugoslavia*, (ed.) Nikolić-Ristanović V. Belgrade: Center for Women's Studies, Research and Communication.
- Milić Anđelka. 2001. *Sociologija porodice: kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
- Mishtal Z. Joanna. 2009. Matters of "Conscience": The Politics of Reproductive Healthcare in Poland. *Medical Anthropology Quarterly*, Vol. 23, Issue 2, pp. 161–183, DOI: 10.1111/j.1548-1387.2009.01053.x
- Nikitović Vladimir. 2012. Šta je danas optimistički scenario demografskog razvoja Srbije?. u: Rašević, M. i Marković, M. (ur.). *Pomeraćemo granice – 55 godina IDN*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Petrović Mina. 2011. Promene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama: zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija? *Stanovništvo* 1/2011:53–78.

- Radoman Marija. 2015. Stavovi i iskustva žena o abortusu (rezultati kvalitativnog istraživanja sa teritorije Beograda). *Sociološki pregled* vol. XLIX (2015), no. 4:445–467.
- Rašević Mirjana, Sedlecki Katarina. 2007. Ginekolozi i abortusno pitanje u Srbiji. *Stanovništvo*, god. XLV, br. 1:33–45.
- Rašević Mirjana. 1993. *Ka razumevanju abortusa u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja.
- Rašević Mirjana. 2006. Obrazovanje mladih za zaštitu reproduktivnog zdravlja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, god. 38 br. 2:472–485.
- Rašević Mirjana. 2009. Populaciona politika u Srbiji: stanje i očekivanja. *Stanovništvo*, god. 47, br. 2:53–65.
- Rašević Mirjana. 2013. Srbija dvadeset godina posle Kairske konferencije: ima li napretka u sferi reproduktivnog zdravlja?. *Zbornik matice srpske za društvene nauke*, 3/2013:413–428.
- Rašević Mirjana. 2017. Zablude o aktuelnim demografskim izazovima Srbije u „Uključivanje” ili prekoračenje granica. *Društvene nauke u savremenom dobu*. (ur.) Bašić, G. i Rašević M. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Stojšin S. 2010. Uticaj namernog prekida trudnoće na prirodno kretanje stanovništva. *Zbornik matice srpske za društvene nauke*, br. 131. http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/drustvene_nauke_131.pdf 16. 07. 2017.
- The Guardian* 2018. Mass protests in Poland against tightening of abortion law <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/23/abortion-poland-mass-protests-against-tightening-of-law> 30.08.2018.
- The Washington Post* 2018. Six things to know about Ireland’s abortion vote, https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/05/24/six-things-to-know-about-irelands-abortion-vote/?noredirect=on&utm_term=.2f52514620eb, 30.08.2018
- Tripković Gordana. 2005. *Tragom porodice*. Novi Sad: Stylos.
- Tripković Milan. 1998. *Sociologija*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Zakon o BMPO <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2017/3428-16%20lat.pdf> 30.09.2017.
- Шобот Анкица. 2017. Политике уређивања родитељства и рада као део одговора на низак фертилитет. *Политичка ревија*, Бр. 2/2017:121–136.

Tabela 1. Šta je po Vašem mišljenju brak? (prema obrazovanju)

	zajednica zasnovana na ljubavi i razumevanju	ekonomska zajednica radi opstan- ka partnera i dece ako ih imaju	zajednica muškarca i žene radi bio.reprod.i leg.potom- stva	zajed- nica koja podstiče razvoj ličnih sposobnosti i osobina	ukupno
završena osnovna škola	41	2	0	1	44
	93,2%	4,5%	0,0%	2,3%	100,0%
završena srednja škola	80	1	1	1	83
	96,4%	1,2%	1,2%	1,2%	100,0%
više i visoko obrazovanje	52	4	3	0	59
	88,1%	6,8%	5,1%	0,0%	100,0%
ukupno	173	7	4	2	186
	93,0%	3,8%	2,2%	1,1%	100,0%

Izvor: Baza podataka autorke.

Tabela 2. Šta je po Vašem mišljenju brak? (prema starosti)

	zajednica zasnovana na ljubavi i razumevan- ju	ekonomska zajednica radi opstan- ka partnera i dece ako ih imaju	zajednica muškarca i žene radi bio.reprod.i leg.potom- stva	zajed- nica koja podstiče razvoj ličnih sposobnosti i osobina	ukupno
do 35	30	1	2	0	33
	90,9%	3,0%	6,1%	0,0%	100,0%
36-50	72	4	1	0	77
	93,5%	5,2%	1,3%	0,0%	100,0%
51 i više	71	2	1	2	76
	93,4%	2,6%	1,3%	2,6%	100,0%
ukupno	173	7	4	2	186
	93,0%	3,8%	2,2%	1,1%	100,0%

Izvor: Baza podataka autorke.

Tabela 3. Kakav je Vaš stav o abortusu? (prema obrazovanju)

	abortus treba potpu- no zabraniti	abortus treba doz- voliti samo u slučaju medic. opravd. razloga	abortus je pravo supružnika (partnera) da odlučuje o potomstvu	abortus je pravo žene da odlučuje o svom telu	ukupno
završena osnovna škola	3	6	19	17	45
	6,7%	13,3%	42,2%	37,8%	100,0%
završena srednja škola	6	14	40	23	83
	7,2%	16,9%	48,2%	27,7%	100,0%
više i visoko obrazovanje	1	5	30	24	60
	1,7%	8,3%	50,0%	40,0%	100,0%
ukupno	10	25	89	64	188
	5,3%	13,3%	47,3%	34,0%	100,0%

Izvor: Baza podataka autorke.

Табела 4. Kakav je Vaš stav o abortusu? (prema starosti)

	abortus treba potpu- no zabraniti	abortus treba doz- voliti samo u slučaju medic. opravd. razloga	abortus je pravo supružnika (partnera) da odlučuje o potomstvu	abortus je pravo žene da odlučuje o svom telu	ukupno
do 35	2	3	10	19	34
	5,9%	8,8%	29,4%	55,9%	100,0%
36-50	4	9	45	19	77
	5,2%	11,7%	58,4%	24,7%	100,0%
51 i više	4	13	34	26	77
	5,2%	16,9%	44,2%	33,8%	100,0%
ukupno	10	25	89	64	188
	5,3%	13,3%	47,3%	34,0%	100,0%

Izvor: Baza podataka autorke.

Ana Vuković

**WOMEN IN SERBIA ON
THE RIGHT TO ABORTION**

Abstract

This paper will discuss the stance of general population of women in Serbia on the right to abortion, based on the data collected from empirical research. The purpose of this study is to point out the women's attitude towards the right to abortion, and towards marriage and family. We intend to examine attitudes of

women of different ages and levels of education towards these issues, especially on the right to abortion, which is frequently the subject of discussion in Europe. According to our findings, women consider that abortion is a spouse's or partner's right over the offspring and a woman's right over her own body. Additionally, our respondents do not support the abolition of the right to deliberate termination of pregnancy.

Key words: right to abortion, women, attitudes, marriage, reproductive behavior, Serbia.